

hezebb hitelhez jutni, de senki nem vagy csak igen keveset fog panaszkodni az általam javasolt adóterhek miatt, mivel látja ezek célját, és látja, mit remélhet.

A nagyok letörése, amelyet a leghasznosabbnak és a legszükségesebbnek találok, oly célkitűzés, amelyet aligha szükséges magunknak ismételtetni, mégis minden cselekedetünkön szem előtt kell tartanunk. Az Államtanácsnak sem kell tudnia erről, az uralkodó döntése a fontos.

Mivel az Államtanácsban Itália, Németalföld és Magyarország ügyeit, két személlyel többre lesz szükség benne. Ennek a tanácsnak mindennap 9-től délig össze kell ülnie az előcsarnokban. Így csökkenthetnénk a papírmunkát, megkönnyítenénk az expedíciót és rövidülne az ügyintézés. A kisebb jelentőségű ügyeket az ügyosztályoknál hagynám. A határozatokat ezután már nem a jegyzőkönyvekbe kellene bevezetni, hanem külön papírlapra, hogy ha akarjuk, csatolhassuk és elővehessük az iratokat. A folyó bírósági és hadi ügyek nem tartoznának hozzá, de odatartozna a kancellária az általános pénzügyi ügyosztállyal és a Magyar Kancellária. A siker a személyek kiválasztásától függ, habár azt hiszem, elég nehéz 4-5 embert találni ezekben az ügyosztályokba. Az igazságszolgáltatásban és a Haditanácsban már be vannak töltve ezek a posztok. A pénzügyek tekintetében nem ismerek jobb személyt, mint Chotek grófot,¹⁷⁵ akinek szabad kezet adnék. Az osztrák és cseh kancelláriához Hatzfeldet¹⁷⁶ [rendelném], akit becsületes férfinak ismerek. Németalföldhöz és Itáliához vagy Cobenzl,¹⁷⁷ vagy Firmiant,¹⁷⁸ egy, az Államtanácsból függő tanáccsal. Magyarországot illetően számomra megfelelőnek tűnik a kancellár és az alkancellár¹⁷⁹ is. A kereskedelemre, úgy gondolom, megfelelő lenne Senzendorff,¹⁸⁰ Chotek alá rendelve. Ezáltal csökkenne a tanácsok és az ügyosztályok száma, sokkal kevesebb beosztottra lenne szükség; tudnánk, kit vonjunk felelősségre, ha hibák történnek. A külügyek egy kifejezetten arra rendelt személy vezetésével gyorsabban mennének, és ezt a magas személyt jobban kímélnénk.

A jókat megjutalmazni, az alkalmatlanokat elbocsátani, a rosszakat megbüntetni – azt hiszem, e terv szerint az állam mind a jelenben, mind a jövőben boldog és tisztelet-ébresztő lenne. Ha az elvet elfogadjuk, akkor tűzön-vízen át, minden részletében ragaszkodni kell hozzá, mert ha csak egy kivételt is teszünk, az egész igazságtalanná válik.

(Derek Beales: *Joseph II's Rêveries*. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 33. [1980] 155–160.)

(Kulcsár Krisztina fordítása)

⇨ A BŰNÖKRŐL ÉS A BÜNTETÉSEKRŐL (1764)

Cesare Beccaria (1738–1794) nemesi családban született Milánóban. Pármában a jezsuitáknál tanult, majd, 1758-ban Paviában jogot végzett. Milánóban a hatvanas évek elején tagja volt a Pietro Verri (1728–1797) és Alessandro Verri (1741–1816) által vezetett értelmiségi körnek. 1764-ben írt főműve, A bűnökről és a büntetésekről nagy tekintélyt szerzett számára a felvilágosítók körében. Milánóban tudósként és politikusként is nagy elismerés övezte. (P. J.) ⇨

¹⁷⁵ Feltehetően Rudolf Chotek (1707–1771), 1762. januártól cseh–osztrák kancellár.

¹⁷⁶ Karl Hatzfeld gróf (1718–1793), a Miniszteriális Bankdeputáció (Ministerialbancodeputation), a Rendi Hiteldeputáció (Ständische Kreditdeputation) és a Főpénztár elnöke 1761-től.

¹⁷⁷ Valószínűleg Johann Karl Cobenzl gróf (1712–1770), 1753-tól Németalföld minisztere.

¹⁷⁸ Karl Joseph Firmian gróf (1716–1782), Lombardia teljhatalmú főkormányzója 1759-től.

¹⁷⁹ Esterházy Ferenc gróf (1715–1785) kancellár és galántai Fekete György (1711–1788) alkancellár.

¹⁸⁰ Valószínűleg Ludwig Zinzendorf gróf (1721–1780), a Számvevő Kamara elnöke 1762-től.

(...)

XVI. §. A kínvallatásról

A nemzetek legnagyobb részénél a szokás által szentesített kegyetlenség a vádlott kínvallatása, míg a per alakul, vagy azért, hogy egy büntett bevallására kényszerítsék, vagy az ellentmondások miatt, amelyekbe keveredik, vagy a büntársak felderítése céljából, vagy valami nem tudom milyen metafizikus és érthetetlen becstelenségtől való megtisztítás végett, vagy végül más bűnök miatt, amelyekben bűnös lehetne, de amelyekkel nem vádolják.

Egy embert nem lehet *bűnösnek* nevezni a bíró ítélete előtt, s a társadalom nem foszthatja meg őt a közösség védelmétől, hacsak nem akkor, amikor bebizonyosodott, hogy megsértette azokat a szerződéseket, amelyek azt biztosították neki. Miféle jog az, hacsak nem az erő joga, amely egy bírónak megadja azt a hatalmat, hogy büntetést mérjen egy állampolgárra, miközben még kétséges, hogy bűnös-e avagy ártatlan? Nem új ez a dilemma: a büntett vagy bizonyos, vagy bizonytalan; ha bizonyos, nem jár érte más büntetés, mint az, amelyet a törvények írnak elő, és fölöslegesek a kínzások, mert fölösleges a bűnös vallomása; ha bizonytalan, nem szabad kínozni egy ártatlant, hiszen a törvény szerint annak minősül egy ember, akinek bűneit nem bizonyították be. De én még többet mondok: mindent össze akarunk zavarni, ha azt várjuk el, hogy egy ember egyidejűleg vádló és vádlott legyen, s hogy a fájdalom legyen az igazság olvasztótégelye, mintha annak kritériuma egy szerencsétlen izmaiban és idegeiben lakozna. Ez a biztos módszer az erőteljes gonoszok felmentésére, a gyöngé ártatlanok elítélésére. Íme, végzetes hátrányai az igazság e feltételezett kritériumának, mely valójában egy kannibálhoz méltó kritérium, s melyet a rómaiak, barbárok ők is és nem is egy szempontból, csak a rabszolgáknak tartottak fenn, egy vad és túlértékelt virtus áldozatainak.

Mi a büntetések politikai célja? A többiek elriasztása. De miféleképpen ítéljük a titkos és rejtett vérfürdőkről, amelyeket a szokás zsarnoksága gyakorol bűnösökön és ártatlanokon? Fontos, hogy egyetlen nyilvánvaló bűn se maradjon büntetlenül, de fölösleges azt megállapítani, ki követett el bűncselekményt olyan valaki ellen, aki már régen az árnyékvilágba költözött. Egy már elkövetett gonosztettet, amelyre nincs orvosság, csak azért büntethet a politikai társadalom, nehogy a büntetlenség csábítása károsan hasson a többiekre. Ha igaz, hogy többen vannak azok, akik, vagy félelemből, vagy érényből, tisztelik a törvényeket, mint azok, akik megsértik, úgy annál nagyobbak kell tartani a kockázatát annak, hogy egy ártatlant kínozzanak, minél nagyobb a valószínűsége, hogy egy ember azonos feltételek mellett inkább tiszteli, mint megsérti a törvényeket.

A kínzás egy másik nevetséges indoka a becstelenségtől való megtisztítás, vagyis hogy egy, a törvények által becstelennek ítélt embernek vallomását csontjai kifícamításával kell megerősítenie. Ezt a visszaélést nem volna szabad eltérni a tizenharmadik században. Azt hiszik, hogy a fájdalom, amely egy érzés, megtisztíthat a becstelenségtől, amely tisztán erkölcsi viszonylat. Ez talán egy olvasztótégely? S a becstelenség egy tisztátlan vegyes anyag? Nem nehéz eljutni ennek a nevetséges törvénynek az eredetéhez, mivel maguk a képtelenségek, amelyeket egy egész nemzet tesz magáévá, mindig valamilyen összefüggésben állnak más közös és ugyanazon nemzet által tiszteletben tartott eszmékkel. Úgy tűnik, ezt a szokást a vallásos és spirituális képzetekből merítették, amelyeknek mindig nagy a hatásuk az emberek gondolkodására, a nemzetekre s a századokra. Egy tévedhetetlen dogma biztosít afelől, hogy az emberi gyarlóságból eredő szégyenfoltoktól, amelyek nem érdemelték ki a nagy Lény örök haragját, egy érthetetlen tűz által kell megtisztulni; mármint a becstelenség egy polgári szégyenfolt, és ha a fájdalom és a tűz kiveszi a lelki és testetlen szégyenfoltokat, miért ne vennék ki a polgári szégyenfoltot, a becstelenséget, a tortúra kínjait? Azt hiszem, a vádlott vallomásának, amelyet egyes bíróságok elengedhetetlennek tartanak az ítélethez, nem más az eredete, mert a gyóntatószék titokzatos bírósága előtt a bűnök megvallása a szentség lényeges része. Íme, hogyan élnek vissza az emberek a kinyilatkoz-

tatás legbiztosabb fényeivel; és mivel ezek azok, amelyek megmaradnak a tudatlanság színtereiben is, hozzájuk folyamodik az engedelmes emberiség, és a legképtelenebb és legtávolabbi módokon alkalmazza azokat. Maga a tortúra teszi valójában becstelenné áldozatát. Ily módon tehát úgy küszöbölik ki a becstelenséget, hogy becstelenné tesznek.

A harmadik indok a kínvallatásra az, hogy a feltételezett bűnösök kihallgatásuk során ellentmondásokba keverednek, mintha a büntetéstől való félelem, az ítélet bizonytalansága, a bíró apparátusa és fensége, a tudatlanság, mely egyaránt megvan minden bűnösben és ártatlanban, nem kergetnék nagy valószínűséggel ellentmondásba mind a reszkető ártatlant, mind a magát álcázni próbáló bűnöst; mintha az ellentmondások, melyek általánosak az embereknel akkor is, mikor nyugodtak, nem sokszorozódnának meg szükségszerűen a lélek zaklatott állapotában, amikor egészen betölti a közvetlen veszélytől való menekülés gondolata.

Az igazságnak ez a gyalázatos olvasztótégelye egy mindmáig létező emléke az ősi vad törvényhozásnak, amikor *istenítéleteknek* nevezték a tűz- és forróvíz-próbákat és a párbajok bizonytalan kimenetelét. (...) Az egyetlen különbség a kínvallatás és a tűz-, illetve forróvíz-próbák között az, hogy az első kimenetele, úgy tűnik, a vádlott akaratától függ, a másodiké pedig egy tisztán fizikai és külső tényezőtől: de ez a különbség csak látszólagos, nem valódi. Éppoly kevésbé szabad az ember az igazság kimondásában a kínok és gyötrelmek közepette, mint amennyire lehetetlen csálás nélkül megakadályozni a tűz és a forró víz hatását. Akaratunk minden mozzanata mindig is arányos annak az érzéki benyomásnak az erejével, amely a forrása; és minden ember érzékenysége korlátolt. Tehát a fájdalom benyomása addig fokozódhat, hogy, egészen betöltve azt, nem hagy semmi szabadságot a megkínzottnak, csupán annyit, hogy a jelen pillanatban a legrövidebb utat válassza, hogy megszabaduljon a kintől. Akkor a vádlott válasza oly szükségszerű, mint a tűz vagy a víz hatása. Akkor az érzékeny ártatlan bűnösnek fogja mondani magát, ha azt hiszi, hogy ezzel megszakíthatja a kint. Köztük minden különbség eltűnik ugyanazon eszköz miatt, amelyet annak felderítésére szántak. Fölösleges megkettőzni a megvilágító érveket, felidézve számtalan olyan ártatlan példáját, aki bűnösnek vallotta magát a kínvallatás gyötrelmei miatt; nincsen nemzet és nincsen kor, amely ne tudná felidézni a maga példáit, de az emberek nem változnak meg és nem vonják le a következtetéseket. Nincs olyan ember, aki, ha gondolataival a mindennapi élet szükségletei fölé emelkedett, ne sietne a természet felé, mely titkos és elmosódott hangon hívja; ám a szokás, az elmék zsarnoka eltaszítja és megriasztja. A kínvallatás kimenetele tehát vérmérséklet és számítás dolga, mely minden egyes emberben ellenálló képessége és érzékenysége arányában változik; úgyhogy egy matematikus jobban megoldaná e problémát, mint egy bíró, ezzel a módszerrel: Adva van egy ártatlan izmainak ereje és idegeinek érzékenysége, találjuk meg a fájdalomnak azt a fokát, mely arra kényszeríti, hogy egy adott bűnben bűnösnek vallja magát.

A vádlott kihallgatása az igazság megismerésének céljából történik, de ha ezt az igazságot még egy nyugodt ember külsejéből, gesztusaiból, arcvonásaiból is nehéz kideríteni, még kevésbé lehet kideríteni egy olyan embernél, akinél a fájdalom rángásai eltorzítják mindazon jeleket, amelyeken néha akaratunk ellenére is tükröződik az igazság. Minden erőszakos cselekedet összezavarja és eltünteti a tárgyak közti legkisebb különbségeket is, amelyek révén olykor az igaz a hamistól megkülönböztethető.

Ezeket az igazságokat a törvényhozó rómaiak is ismerték, akiknél a kínvallatást a rabszolgákat kivéve senkivel szemben nem alkalmazták, őket azonban nem tekintették személyeknek. Ismeri Anglia is, ahol az irodalom dicsősége, a kereskedelem és a gazdagság, s ebből adódóan a hatalom fölénye, az erény és a bátorság példái nem hagynak bennünk kétséget a törvények helyességét illetően. A kínvallatást eltörölték Svédországban, eltörölte Európa egyik legbölcsőbb uralkodója is, aki, trónra ültetvén a filozófiát és alattvalóinak baráti törvényhozója lévén, egyenlőkké és szabadokká tette őket a törvényektől való füg-

góságban, amely az egyedüli egyenlőség és szabadság, melyet az emberek a dolgok jelenlegi helyzetében elvárhatnak. A kínvallatást nem tartják szükségesnek a hadseregek törvényei sem, amelyek pedig többnyire a népek söpredékéből verbuválódnak, s melyeknek ezért minden másnál inkább igénybe kellene venniök. Furcsa dolog annak, aki nem veszi figyelembe, milyen nagy a szokás zsarnoksága, hogy a békés törvényeknek az öldöklésben és a vérben eldurvult lélektől kell eltanulniok a bírászkodás emberi módját.

Ezt az igazságot végül, habár homályosan, de azok is érzik, akik őrizkednek tőle. Nem érvényes a kínvallatás alatt tett vallomás, ha nem erősítik meg esküvel, miután az befejeződött, ám ha a vádlott nem erősíti meg büntetését, újra kínvallatják. Egyes tudósok és egyes nemzetek ezt a gyalázatos ördögi kört csak háromszor engedélyezik; más nemzetek és más tudósok a bíró tetszésére bízzák: ily módon két egyformán ártatlan vagy egyformán bűnös ember közül az erőset és a bátrát felmentik, a gyengét és a félénket elítélik a következő pontos okoskodás alapján: *nekem, bírónak, bűnösnek kell találnom titeket egy bizonyos bűnben; te, erős, ellen tudtál állni a kínnak, ezért felmentelek; te, gyöngye, engedté, ezért elítéllek. Érzem, hogy kínok közepette kicsikart vallomásotoknak nincsen semmi erejük, de én újra meggyötörlek benneteket, ha nem erősítitek meg azt, amit vallottatok.*

Egy fura következmény, amely szükségszerűen származik a tortúra alkalmazásából, hogy az ártatlan rosszabb helyzetbe kerül, mint a bűnös; mert ha mindkettőt kínzásnak vetik alá, az első ellen szól minden lehetőség, mivel vagy bevallja a bűnt, s akkor elítélik, vagy ártatlannak ítélik, s akkor egy meg nem érdemelt büntetést szenvedett el; de a bűnös egy esetben jól jár, vagyis amikor szilárdan ellenállva a kínvallatásnak, felmentik, mint ártatlant; ilyenkor egy nagyobb büntetést megváltott egy kisebbel, tehát az ártatlan csak veszíthet, a bűnös pedig nyerhet.

A törvény, mely elrendeli a kínvallatást, olyan törvény, amelyik ezt mondja: *emberek, álljatok ellen a fájdalomnak, és ha a természet kírthatatlan önszeretetet oltott belétek, ha elidegeníthetetlen jogot adott nektek az önvédelemhez, én egy ezekkel teljesen ellentétes érzést keltek bennetek, vagyis önmagatok heroikus gyűlöletét, és azt parancsolom, hogy magatokat vádoljátok, az igazságot mondva még izmaitok elszakítása és csontjaitok kifícamítása közepette is.*

A kínvallatást alkalmazzák annak felderítésére is, hogy a vádlott bűnös-e más bűnökben és azokon kívül, amelyekkel vádolják, ami egyenlő ezzel az okoskodással: *te bűnös vagy egy büntetben, tehát lehetséges, hogy az vagy száz másik büntetben is; e kétség súlyként nehezedik rám, meg akarok bizonyosodni róla igazságelvemmel; a törvények megkínóznak téged, mert bűnös vagy, mert bűnös lehetsz, mert akarom, hogy bűnös legyél.*

Végezetül, a kínvallatást azért alkalmazzák egy vádlott ellen, hogy felderítsék büntette cinkosait; de ha bebizonyosodott róla, hogy ez nem megfelelő eszköz az igazság felderítésére, hogyan szolgálhatna a büntársak felkutatására, amely a felderítendő igazságok egyike? Mintha bizony az ember, aki magát vádolja, nem vádolna meg könnyebben másokat. Igazságos dolog embereket kínozni mások bűnéért? Nem lehet felderíteni a büntársakat a tanúk kihallgatásával, a vádlott kikérdezésével, a bizonyítékok és a bűnjelek alapján, egyszóval mindazon eszközökkel, amelyek a vádlott bűnének bebizonyítására szolgálnak? A büntársak rendszerint elmenekülnek rögtön társuk fogságba esése után, sorsuk bizonytalansága már magában száműzetésre ítéli őket, és megszabadítja a nemzetet az új törvénysértésektől, míg a bűnös jogerős büntetése eléri annak egyedüli célját, vagyis hogy elriasszon másokat hasonló bűncselekményektől. (...)

XXVIII. §. A halálbüntetésről

A kivégzéseknek ez a felesleges sokasága, amely soha nem tette jobbá az embereket, készítetett arra, hogy megvizsgáljam, vajon a halálbüntetés valóban hasznos és igazságos-e egy jól szervezett kormányzatban. Miféle jogot tulajdonítanak maguknak az emberek, hogy felkoncolják embertársaikat? Nyilvánvalóan nem azt, amelyből a főhatalom és a törvények

származnak. Azok nem egyebek, mint mindenki magánszabadsága legkisebb részeinek összessége; azok az általános akaratot képviselik, amely egyéni akaratok halmaza. Ugyan ki az, aki más emberekre akarta volna átruházni azt a jogot, hogy őt megölhessék? Hogyan lehetséges, hogy mindenki magánszabadsága legkisebb részének feláldozásában benne foglaltatik azé is, amelyik a legnagyobbika minden jónak, vagyis az életé? És ha ez megtörtént, hogyan egyeztethető össze ez az elv a másikkal, miszerint az embernek nincs joga megölnie önmagát: hisz mégis kellett hogy legyen, ha egyszer átadhatta ezt a jogot másnak vagy az egész társadalomnak?

A halálbüntetés tehát nem *jog*, hiszen bebizonyítottam, hogy nem lehet az, hanem a nemzet háborúja egy állampolgár ellen, mert szükségesnek vagy hasznosnak ítéli lényének megsemmisítését. De ha bebizonyítom, hogy a halálbüntetés se nem hasznos, se nem szükséges, megnyerem az emberiség ügyét.

Egy állampolgár halálát csupán két okból lehet szükségesnek hinni. Az első, amikor még szabadságától megfosztva is olyan kapcsolatai vannak és olyan hatalma van, amely a nemzet biztonságára veszélyes; amikor létezése egy, a törvényes kormányzati formát veszélyeztető forradalmat eredményezhet. Valamely állampolgár halála tehát szükségessé válhat, amikor a nemzet visszaszerzi vagy elveszíti a szabadságát, vagy az anarchia idején, amikor maguk a felfordulások helyettesítik a törvényeket; de a törvények békés uralma alatt, olyan kormányzati formában, amelyért a nemzet szavazatai egyesültek, melyet mind kifelé, mind befelé jól véd az erő és a közvélemény, amely talán magánál az erőnél is hatékonyabb, ahol az uralmat az igaz uralkodó gyakorolja, ahol a gazdasággal gyönyörűségeket és nem hatalmat vásárolnak, ott én nem látom semmi szükségét annak, hogy megsemmisítsenek egy állampolgárt, hacsak nem amikor halála lenne az egyetlen valódi fék arra, hogy másokat viszsztatartson a bűnök elkövetésétől, ami a második ok, mely miatt hasznosnak és szükségesnek lehet hinni a halálbüntetést.

Ha minden századok tapasztalata, melyekben a halálbüntetés soha nem tartotta vissza az eltökélt embereket a társadalom megsértésétől, ha a római polgárok példája és a moszkvai Erzsébet cárnő húszéves uralma, mely alatt a népek atyjainak ezt a fényes példát mutatta, mely legalábbis felér számos a hon fiainak vérével szerzett hódítással, nem győznék meg az embereket, akik számára az ész nyelvezete mindig gyanús és a tekintélyé hatásos, elég az emberi természethez fordulni, hogy érezzék állításom igazságát. (...)

(Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1989.)

(Madarász Imre fordítása)

⇨ AZ ILLETÉKTÖRVÉNY (STAMP ACT, 1765)

A hétéves háborút (Angliában és Észak-Amerikában „francia és indián háborúkként” emlegették, és két évvel tovább tartott, 1754–1763) lezáró párizsi béke (lásd A párizsi béke, 1763) a brit hegemoniát rögzítette, a háború azonban magas kiadásokkal járt. George Grenville (1712–1770) kormánya úgy próbálta a mérleget helyrebillenteni, hogy a háború és az észak-amerikai helyőrségek fenntartásának terheit utólag a gyarmatosokra hárította. Az új kincstári politika legfontosabb intézkedése az alábbi törvény volt, melyet a kormányfő 1765 februárjában terjesztett a parlament elé, s március 22-én el is fogadták. A gyarmatosok a „nincs adózás képviselet nélkül” jelszó jegyében széles körű tiltakozó mozgalommal válaszoltak, s a Grenville helyébe lépő Rockingham márci kormányza a törvényt 1766 márciusában vissza is vonta – miközben kitarított a parlamentnek a kolóniák feletti teljhatalma mellett (lásd A „megerősítő törvény”). (K. L.) ⇨